

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Cilt 5, Türk-Yunan İlişkileri Özel Sayısı | Volume 5, Special Issue: Turkish-Greek Relations, 30 Ağustos/30 August 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 27.04.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 24.06.2021

DOI: 10.30692/siad.929053

OSMANLI DEVLETİ İLE YUNAN KRALLIĞI ARASINDA YAŞANAN ESKİ ESER (ÂSÂR-I ATİKA) REKABETİ VE AVRUPALI DEVLETLERİN ROLÜ (1821-1914)

The Antiquities (Âsâr-ı Afîka) Rivalry Between the Ottoman State and Greek Kingdom and the Role of the European States (1821-1914)

Gürsoy ŞAHİN

Prof. Dr.

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-7817-2043

gsahin@aku.edu.tr

Atıf/Citation: Gürsoy Şahin (2021), “Osmanlı Devleti ile Yunan Krallığı Arasında Yaşanan Eski Eser (Âsâr-ı Afîka) Rekabeti ve Avrupalı Devletlerin Rolü (1821-1914)”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi Türk-Yunan İlişkileri Özel Sayısı*, C. 5, 30 Ağustos 2021, s.117-137.

Öz: Bu çalışmanın temel amacı Yunan Krallığının bağımsızlık sonrası izlediği irredentist politika bağlamında Osmanlı, Yunan ve Avrupalı devletler arasındaki eski eser (âsâr-ı afîka) rekabetini ve bunun sonuçlarını irdelemektir. Bağımsızlık sonrası “*Megali İdea*”yı temel amaç olarak kabul eden Yunan Krallığı, Bizans’ın tarihi ve kültürel mirasını üzerinde hak iddia ediyordu. Böylece geçmişte Bizans’ın sahip olduğu topraklara sahip olmayı ve kendi toprakları dışındaki Yunanlılarla bütünleşmeyi hedefliyordu. Bu politika çerçevesinde Yunanistan’ın eski eserlere gösterdiği ilgi farklı bir boyut kazandı.

Avrupalı devletler siyaseten kurulmasına öncülük ettikleri Yunanistan’ın kültürel mirasına sahip çıkma iddiasını Atina’da kurdukları arkeoloji enstitüleriyle devam ettirdiler. Bu anlamda 1846 yılında Fransa, 1874’te Almanya, 1881’de Amerika Birleşik Devletleri, 1886’da İngiltere, 1898’de Avusturya ve 1909’da İtalya devletleri Atina’da birer arkeoloji enstitüsü açtılar. Rusya, Atina’da arkeoloji enstitüsü açmamakla birlikte 1894’te İstanbul’da kurduğu enstitü aracılığıyla bölgede arkeolojik araştırmalar yapmaktaydı.

Atina’da eski eserlerle ilgili yaşanan gelişmeler karşısında Osmanlı ülkesinde müzecilik faaliyetlerinde Helenistik dönemden kalma eserlere farklı bir anlam yüklenmeye başlandı. Bu dönemden kalma eserler Müze-i Hümayûn’da adeta mesaj verilmek amacıyla merkezi yerlerde sergilendi. Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti’ni parçalamaya çalışırken Müze-i Hümayûn, devletin egemenliğini kaybettiği bölgelerde dahi ülkenin tarihi eserlerini korumaya çalıştı. Bu şekilde siyasi alandaki Osmanlı-Yunan rekabeti kültürel coğrafyada da vücut buldu.

Anahtar Kelimeler: Atina, eski eser (âsâr-ı afîka), İstanbul, Müze-i Hümayûn.

Abstract: The main purpose of this study was to examine the antiquities (âsâr-ı afîka) rivalry between the Ottoman, Greek, and European states and its results within the context of the irredentist policy pursued by the Greek Kingdom

following the independence. The Greek Kingdom accepting “*Megali Idea*” (Great Design) as the main aim after the independence staked a claim on the historical and cultural heritage of Byzantine. Thus, it aimed to own the lands that Byzantine owned in the past and become integrated with the Greeks who were out of its own lands. Within the frame of this policy, the interest that Greece showed to the antiquities took on a different dimension.

The European states leading to the establishment of Greece politically maintained the claim of Greece to protect its cultural heritage through the archaeology institutions that they established in Athens. In this sense, France open an archaeology institution in 1846, Germany in 1874, the United States in 1881, England in 1886, Austria in 1898, and Italian states in 1909 in Athens. Despite not opening an archaeology institution in Athens, Russia conducted archaeological research in the area through the institution they established in İstanbul in 1894.

In relation to these progresses about the antiquities in Athens, it was started to attribute a different meaning to the artefacts from the Hellenistic period in the museum studies in the Ottoman country. The artefacts from this period were exhibited in Müze-i Hümâyûn (The Imperial Museum) so as to give a message in the central parts. While the European states disrupt the state the Ottoman State, Müze-i Hümâyûn (The Imperial Museum) attempted to protect the historical artefacts of the country even in the areas where the state lost its dominance. In this way, rivalry between the Ottoman and Greek in the political arena also occurred in the cultural geography.

Keywords: Athens, antiquities, İstanbul, Müze-i Hümâyûn (The Imperial Museum).

GİRİŞ

Osmanlıların Balkanlar’daki ilerleyişi esas olarak 1360’lardan itibaren hız kazandı. Bu tarih Yunanlılar için de yeni bir dönemin başlangıcı oldu. 1364’ten itibaren Yunanlıların yaşadığı topraklar Osmanlı hakimiyetine girmeye başladı. 1371 yılındaki Çirmen zaferinden sonra Türklerin ilerleyişi, Makedonya topraklarına doğru devam etti. 1380’de Makedonya’nın diğer bölgeleri fethedildi. 1387’de Selanik ele geçirildi ancak 1402’den sonra tekrar Bizans’a bırakıldı. Bilahare 1430’da Selanik ve Yanya, Türk yönetimine geçti. 1456’da Atina, 1460’da Venedik’in elindeki kaleler hariç Mora’nın tümü Osmanlı hakimiyetine girdi. II. Bayezid döneminde başlayan seferler ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde gerçekleştirilen fetihler sonucunda Mora tamamen Osmanlıların eline geçti. Bu dönemde Rodos, diğer Ege adaları ve 1669’da Girit’in fethi ile Yunanistan tamamen Osmanlı yönetimine dahil oldu (Hacısalıhoğlu, 2013: s. 586).

Yunan tarih yazıcılığında Bizans dönemi “*gericiliğin sembolü*”, yaklaşık dört yüz yıl boyunca devam eden Türk hakimiyeti dönemi ise “*kölelik dönemi*”, “*Yunan dünyasının esaret altına girişi ve Türkokratia (Türk egemenliği)*” olarak değerlendirilmekte ve “*en karanlık dönem*” olarak nitelendirilmekteydi (Özsüer, 2018; s. 164). Ancak son zamanlarda gerçekleştirilen incelemelerde Osmanlı dönemi, Yunanlıların önemli gelişmeler gösterdikleri bir süreç olarak ortaya konulmaya başlandı. Bu anlamda XVIII. yüzyıl ile XIX. yüzyılın başlarında Yunanistan’da nüfusun ve ekonomik potansiyelin arttığı görülmekteydi (Hacısalıhoğlu, 2013, s. 587).

XVII. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar devam eden “*Aydınlanma Çağı*”nda Avrupa’daki milletler kendilerini klasik çağın, Yunan ve Roma medeniyetlerinin mirasçısı olarak görmeye başlamıştı. Avrupalı arkeologlar ve bilim adamları Aydınlanma’nın da etkisiyle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Yunan coğrafyasına bilimsel geziler düzenlemekte, gerçekleştirilen geziler sonucunda Antik Yunan medeniyetine ait birçok eser tespit edilmekteydi (Demirhan, 2012, s. 41-64). Bu dönemde Yunanistan adeta yeniden keşfedilmeye başlandı. Tüm bu süreç Helenseverliğin/Yunanseverliğin siyasallaşmasının adımları olarak değerlendirilmelidir (George, 2016, s. 54).

XVIII. yüzyılın son çeyreğinde yeni bir gelişme yaşandı. 1781 yılında Rusya ile Avusturya-Macaristan ittifakı çerçevesinde Çariçe II. Ekaterina ve İmparator II. Joseph arasında gerçekleşen kişisel mektuplaşmalar çerçevesinde şekillenen “*Bizans’ın yeniden ihyası*” olarak ifade edilebilecek “*Grek Projesi*” ortaya atıldı. Bu düşünce siyaseten kullanılmakla birlikte resmi olarak herhangi bir anlaşmanın konusu olmamıştı. Ancak bu projeyi Avrupa’daki Yunan

hayranlığının bir tezahürü olarak değerlendirmek mümkündür. Keza Çariçe II. Ekaterina'nın 1787'de Kırım'a seyahati, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca tasarıları hakkındaki dedikoduların büyütülmesi için uygun bir bahane oldu. Bu dönemde Voltaire'in de katkılarıyla II. Ekaterina, Avrupa kamuoyunda "*Avrupa'nın Osmanlılardan kurtarıcısı ve Yunan İmparatorluğunun*" kurucusu olarak lanse edilmeye başlandı (Yüksel, 2013, s. 99, 114, 122).

Avrupa'da Helenseverlik sadece siyasi söylem boyutunda kalmadı. Antik Yunan ilgisi kültürel miras alanında da etkisini gösterdi. Bu çerçeveden olmak üzere çalışmada Yunan Krallığının bağımsızlık sonrası izlediği irredentist politika bağlamında Osmanlı-Yunan ve Avrupalı devletlerin eski eserler üzerindeki rekabeti ve bunun sonuçlarını irdelemek amaçlandı. Çünkü Yunanistan'ın bağımsızlığı sonrası eski eserlere gösterilen ilgi farklı bir boyut kazanmıştı. Avrupalı devletler siyaseten kurulmasına öncülük ettikleri Yunanistan'ın kültürel mirasına sahip çıkma iddiasını Atina'da kurdukları arkeoloji enstitüleriyle devam ettirme çabası içerisine girdiler.

1821 Sonrası Filhelenizm/Yunanseverlik

Yunanistan'ın bağımsızlık sürecinde Aydınlanma düşüncesi yanında 1789 yılında gerçekleşen Fransız İhtilali'nin önemli bir dönüm noktası oluşturduğunu söylemek gerekir. Bilahare 1814'te Odesa'da bir grup Rum tüccar ve siyasetçi tarafından "*Filiki Eteryä*" (Dostluk Cemiyeti) adlı bir örgüt kurularak Yunan bağımsızlığı için çalışılmaya başlandı. XIX. yüzyılda Avrupalıların Antik Yunan'a yönelik meraklarının yanına kültürel geçmişlerine ait kadim bir tarih yaratma arzusu da eklendi. Bu durum tüm Avrupa'da Yunanlılara karşı duyulan hayranlığı arttırdı. Neticede 1821 yılında Aleksandros İpsilantis önderliğinde önce Eflak-Boğdan'da ardından Mora'da bir isyan başlatıldı (Hacısalihoglu, 2013, s. 588).

XIX. yüzyılda Avrupa'nın Antik Yunan kültürüyle kurduğu yakın ilişkinin bir sonucu olarak "*Filhelenizm*" (Yunanseverlik) kavramı ortaya çıkmıştı (Özsüer, 2016, s. 342; Özsüer, 2018, s. 135). Ancak Avrupa'daki Yunan ilgisi ve Filhelenizm hiçbir zaman 1821 yılında Mora İsyanı sırasında görüldüğünden daha ateşli bir noktaya ulaşmadı (Penn, 1938, s. 638; Demirhan, 2012, s. 41-64). Avrupa milletlerinin kendi kültürlerinin klasik geleneklerine ve geçmişlerine olan ilgisi dışında Yunan bağımsızlığına karşı duyarlı kılan döneme özgü çeşitli şartlar da mevcuttu. Bunlar arasında Metternich sistemi ve Kutsal İttifak önemli etkenlerdendi (Penn, 1938, s. 638). Keza Avrupa'nın Yunan meselesindeki tavrında XIX. yüzyılın başlarındaki güçlü Hristiyanlık duygusu ile ticari ilişkileri de göz önünde bulundurmak gereklidir (Demirhan, 2012, s. 45).

Osmanlı'ya karşı başlayan Yunan İsyanının Avrupa'da algılanışı ülkelere göre farklılık arz etmekteydi. Örneğin isyanın Almanya'da siyasi, insani ve dini yönleri daha fazla dikkat çekmekteyken Fransa'da Yunanistan'ın kültürüne duyulan minnettarlığa yönelik ifadeler ön plandaydı¹. Avrupa'daki gazete ve dergilerde klasik Yunan çalışmaları yanında modern Yunanistan'ı da içerecek şekilde kapsamlı araştırmalar yer almaktaydı. O dönemde Yunanistan, Avrupa'daki bilim adamlarına, gezginlere, sanatçılara ve kültürle ilgilenen herkese ilham vermekteydi (Demirhan, 2012, s. 45).

Mora'da 1821'de başlayan isyana karşı Osmanlı kuvvetlerinin müdahalesi, Avrupa'da Yunan sempatisini daha da arttırdı. Avrupa kentlerinde Yunanlılar için yardımlar toplanmaya başlandı. Örneğin İngiltere'de ünlü gazete ve dergiler Yunan isyancıları lehine yayınlar yapmaya ve isyancılara destek olmak için yardım kampanyaları düzenlemeye başladı. Londra Yunan Komitesi veya diğer İngilizler elbette meseleye sadece romantik açıdan bakmamaktaydı. Bağımsız bir Yunanistan'ın kurulmasıyla Hindistan yolunun güvenliği ve Doğu Akdeniz'de

¹ Filhelen kelimesi, Yunan bağımsızlığını savunan kişileri ifade eden tarihsel bir terim olarak 1825'te Fransızcaya girdi. 1838'de ise "*Helenizm*" terimi kullanılmaya başlandı. Aynı zamanda Yunan davasına olan ilgiyi ve Yunan ulusal bağımsızlık mücadelesine verdiği desteği ifade eden tarihsel bir terimdi. Diğer Batı dilleri sözlüklerinde ise Helenizm "*Yunan davasının dostları ve destekçileri, özellikle bağımsızlığın yeniden kazanılması sorunu*" "*Rumların, Türklere karşı kurtuluş mücadelesini destekleyen siyasi-romantik hareket*" olarak tanımlandı (George, 2016: s. 51).

İngiliz ticareti açısından da önemli kazanımlar sağlanacağı düşünülmekteydi (Demirhan, 2012, s. 50, 61).

Yunan Ayaklanması, Avrupa kamuoyunu ortak dayanışmadan siyasi aktivizme, sanattan edebiyata kadar çeşitli alanlarda etkiledi (George, 2016, s. 51). Yunanistan'daki Türk egemenliği dönemi Avrupalılar tarafından “*Hristiyan alemine karşı bir aşağılama hatta bir meydan okuma*” olarak değerlendirilmekteydi. Diğer taraftan 1821 yılında başlayan Yunan İsyanı, Viyana Kongresi'nde kabul edilen Avrupa'nın güçler birliğine veya ahengine bir saldırı ve olumsuz bir hareket olarak kabul edilmiyordu (Penn, 1938, s. 639-641).

Bu süreçte İngiltere'den “*Yunan Bağımsızlık Savaşına katılmak, Osmanlı kuvvetlerine karşı mücadele etmek*” amacıyla binlerce kişinin Mora'ya gittiği bilinmekteydi. Bu isimler arasında; Richard Church, hukukçu Jeremy Bentham, Thomas Cochrane, şair Lord Byron, geleceğin tarihçisi George Finlay, General Norman, Albay Fabvier, denizci Hastings, eğitimci Guilford ve Thomas Gordon gibi kendince önemli özellikleri bulunan kişiler de yer alıyordu. Örneğin Thomas Gordon, Yunan İsyanının ilk iki yılında isyana destek veren az sayıdaki İngiliz'den birisiydi. İngiliz donanmasında görev yapmış ve birçok yere seyahatler gerçekleştirmişti. 1810 yılındaki seyahatinde Yunanistan'a da uğramış ve buradaki antik kalımlardan çok etkilenmişti (Demirhan, 2012, s. 47-48; Penn, 1938, s. 645-646).

Yunan isyancılara yapılan askeri yardım umulan düzeyde olmadığından bir süre sonra propagandanın yoğunluğu daha da arttı. Filhelen komiteleri, Yunanistan'ın bağımsızlık sürecinde askeri, siyasi ve kültürel alanlarda destek vermekteydi. Bu süreçte Yunan çocuklarına eğitim bursları ve kültürel alanlarda da önemli destekler sağlandı. Keza Filhelenlerin önemsedikleri bir başka konu Yunan çocuklarının dini eğitimi idi. Askeri destek, Filhelen taburu kurulmasıyla sürdürülmeye çalışıldı. Ancak yaşanan kayıplar ve hayal kırıklıkları sebebiyle sistemli bir şekilde devam etmedi (Özsüer, 2016, s. 333-335, 339-341). Filhelenler, 1824 yılından itibaren Yunanistan'da gazete çıkarma, okul ve sağlık kuruluşları açma ve tarımı geliştirme gibi faaliyetler de gerçekleştirdi (Demirhan, 2012, s. 57-58). Ancak bu gazeteler çok uzun ömürlü olamadı (Özsüer, 2016, s. 329).

Bu dönemde Yunaneseverliği etkileyen unsurlardan birisi de Romantizm akımı idi. Bu akım 1789 Fransız İhtilali'nden sonra ortaya çıkmış ve XIX. yüzyıl sonlarına kadar Avrupa toplumları üzerinde güçlü bir şekilde kendini göstermişti. Romantizmin getirdiği millet olma bilinciyle ve bunun sonucunda gösterilen çabalarla Filhelen ruhu daha da coşkunu bir hal aldı. Keza Yunan aydınlar, Romantizmin ruhuyla Yunan aydınlanma hareketi içerisinde aktif rol oynadılar (Özsüer, 2016, s. 342).

Bağımsızlık Sonrası (1830) Yunaneseverlik ve Eski Eserler

Mora İsyanıyla başlayan ve Yunanistan'ın bağımsız bir krallığa dönüşmesine giden süreç, Filhelenizm sayesinde Avrupalı devletlerin kontrolünde şekillendi. Yunanistan sadece kendi imkanlarıyla elde edemeyeceği bir bağımsızlık mücadelesi verdi. İngiltere, Fransa ve Rusya devletleri 1827 Navarin deniz muharebesinde etkin rol oynamasa Yunanistan diye bir devletin kurulması pek de mümkün görünmemekteydi. Bu anlamda Yunanistan'ın bağımsızlığı Avrupa'nın sunduğu bir hediye olarak kabul edilmelidir (Özsüer, 2016, s. 342-343).

Netice itibarıyla 1830'da Avrupalı devletlerin desteğiyle bağımsız bir Yunan Krallığı kuruldu (Hacısalıhoğlu, 2013, s. 586). Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti ile Yunan Krallığı arasındaki ilişkiler bazen uzlaşmacı bazen de yayılmacı bir dış politika takip eden Yunan siyaseti çerçevesinde şekillendi. Bu dönemde Yunanlıların temel olarak iki hedefi bulunmaktaydı. Bu hedeflerden birincisi bağımsız bir Yunan devletinin kurulmasıydı. İkinci hedef ise dağıntık vaziyetteki Yunan ulusunu bir araya getirmek yani Osmanlı topraklarında yaşayanların da yeni kurulan devletle bütünleştirilmesini sağlamaktı. Burada önemli olan husus “*Helen halkının*

coğrafi birliğini savunan Megali İdea”nın Anadolu Rumları arasında yayılması ve onların da yeni kurulan Yunan devletine katılma fikri etrafında buluşturulmasıydı (Erman, 2019, s. 94).

“*Megali İdea*”yı temel amaç olarak kabul eden Yunan Krallığı, esasen Bizans’ın tarihsel ve kültürel mirası üzerinde hak iddia etmekteydi. Böylece geçmişte Bizans’ın elinde bulundurduğu bölgelere sahip olmak ve irredentist bir politika olarak tanımlanan kendi toprakları dışındaki Yunanlılarla bütünleşmek hedeflenmekteydi. Yunan Krallığının siyasi hedefleri Osmanlı yönetimindeki bölgelerin geleceğine yönelik siyasi ve kültürel bir program yahut hedef de sunmaktaydı. 1830’lu yıllarda Yunan ahalisinin antik Yunanlıların torunları olduğu iddialarının tartışıldığı dönemde, XIX. yüzyıla kadar devam etmiş olan Osmanlı yönetimi göz ardı edilmekte, yüzyıllarca süren “*kesintisiz bir Yunanlılığın*” varlığı ileri sürülmekteydi (Erman, 2019, s. 5, 19-20).

Bağımsızlıktan sonraki süreçte Avrupalı devletlerin Yunanistan’a desteği ve ilgisi çeşitli alanlarda devam etti. Bu bağlamda eski eserler, Osmanlı-Yunan ilişkilerinde göz önünde bulundurulması gereken önemli bir unsur olarak ortaya çıktı. Genel olarak Osmanlı ülkesi ve özel olarak Yunanistan’ın kurulduğu veya hak iddia ettiği topraklar son derece zengin bir eski eser potansiyeline sahipti. XIX. yüzyıldaki atmosfer içerisinde Yunanlıların idealleri ve iddiaları açısından “*Bizans mirasına*” sahip çıkmak son derece anlamlı idi. Antik Yunan medeniyetine ev sahipliği yapmış topraklar, Roma İmparatorluğu döneminde ve bilahare Osmanlı Devleti zamanında önemini korumuştur. Bölge adeta açık hava müzesi görünümündeydi ve bu özelliğinden dolayı Avrupalı arkeologların ilgi odağında yer almaktaydı (Tanyeri-Erdemir, 2012, s. 15).

Esasen Avrupalı arkeologlar, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti’nin hakimiyetindeki bölgelerde eski Yunan eserlerine büyük bir ilgi göstermekteydi. Örneğin 1780 yılında Fransa’nın Atina konsolosu Comte de Choiseul-Goffier, Türk yöneticileriyle kurduğu iyi ilişkiler sayesinde Yunanistan ve adalardan pek çok eseri Fransa’ya götürmüştü (Özkan, 1999, s. 450; Koşay vd., 2013a, s. 35). Avrupalıların eski eserlere yönelik ilgilerini bireysel bir merak olarak değerlendirmek de mümkün görünmekteydi. Örneğin 1799-1803 arasında İstanbul’da İngiliz elçisi olarak görev yapan VII. Elgin Kontu (Lord Elgin) Thomas Bruce’in ilk atandığı sırada İngiltere, Osmanlı topraklarındaki eski eserlerle resmi olarak ilgili değildi. Ancak Lord Elgin, bireysel olarak ülkedeki eski eserlere aşırı ilgi göstermekteydi (Tanyeri-Erdemir, 2012, s. 15). Bu bağlamda 1801’de Lord Elgin kontrolünde Atina’da Parthenon’da 300-400 işçinin çalıştığı kazılar gerçekleştirildi (Çelik, 2016, s. 163).

Lord Elgin ve Mimar Thomas Harison, bireysel bir teşebbüs olarak Parthenon’un bir levhasını (metop) İngiltere’ye götürmek üzere Osmanlı hükümetinden izin aldılar (Özkan, 1999, s. 450; Koşay vd., 2013a, 35). Fakat kendilerine tanınan iznin dışında başka eserleri de Londra’ya götürdüler². 1811’de bu kez İngiliz, Alman ve Danimarkalılarından oluşan bir heyet, Zeus ve Apollon tapınaklarında kazı yaptı. Bulunan kabartmalar anılan heyet tarafından British Museum’a satıldı. Aynı dönemde Fransız ressam ve antikacı Louis-François-Sébastien Fauvel, yine Parthenon’un bir levhasını Louvre Müzesine nakletti. XIX. yüzyılın başlarında bu türden başka örnekler rastlamak mümkündür. İngiltere’deki British Museum ile Fransa’daki Louvre Müzeleri arasında Yunanistan’daki eserleri elde etme konusunda bir rekabet yaşanmaktaydı. Ancak bu dönemde Osmanlı Devleti’nin eski eserleri sistematik anlamda koruma ile ilgili bir çabası henüz söz konusu değildi (Özkan, 1999, s. 450-451; Çelik, 2016, s. 20).

XIX. yüzyıldaki eski eser araştırmalarında Helen kültürüne duyulan ilgi yanında “*Kitab-ı Mukaddes Arkeolojisi*”nin üzerinde de durulmalıdır. Bu yüzyılda eski eserler ve arkeoloji,

² Yunan hükümeti, Lord Elgin tarafından Londra’ya götürülen eserleri geri alma çabasını devam ettirmekte olup özellikle 2009’da Yeni Akropol Müzesi’nin açılmasından sonra bu talepler yeniden alevlenmiştir. Ancak İngiliz tarafı Elgin mermerlerinin “*Atina’ya olduğu kadar British Museum’a da kök saldığını*” ifade etmektedir (Çelik, 2016: s. 238).

Avrupa'nın mirası ile Kitab-ı Mukaddes'te bahsedilen Yakınoğu'daki miras arasında somut bir bağ kurmak için yeni bir yol sunmaktaydı. Kitab-ı Mukaddes'te bahsedilen olayların geçtiği ifade edilen Mısır, Mezopotamya, Filistin gibi bölgeler Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde yer almaktaydı. Bu bölgelerde yapılan araştırmalarla hem Kitab-ı Mukaddes'te anlatılan hikayelerin gerçekliğini kanıtlama hem de Avrupa mirasının önemli bir kısmının temelini oluşturmuş yerlerde yönetim hakkını elde etme umulmaktaydı (Shaw, 2015, s. 61).

XIX. yüzyılda tartışılmaya başlanan evrim kuramları ve Kitab-ı Mukaddes kronolojisi tartışılırken Yakınoğu'da gerçekleştirilen kazılarda Eski Ahit'te bahsedilen kültürlere ait somut deliller elde edilmeye başlandı. Bu durum Kitab-ı Mukaddes Arkeolojisinin, Yakınoğu'da ve özellikle Filistin'de farklı bir anlam kazanmasını beraberinde getirdi. İngiltere'de ve ABD'de, Yakınoğu'da yapılacak araştırmalarla ilgili vakıflar ve dernekler kurulmaya başlandı. Böylece Doğu Akdeniz ile Fırat ve Dicle nehirleri civarında arkeolojik araştırmalar yoğunlaşmaya başladı. Sonuç olarak Yunanlılar ve Yahudiler, kadim kültür ile modern kültür arasında bağlantı kolları olarak nitelendirilmeye başlandı (Shaw, 2015, s. 62-64).

Osmanlı Devleti'nde Müzecilik Faaliyetleri

Osmanlı yöneticilerinin eski eserlere yönelik kayıtsızlığı 1821 yılına kadar devam etmişti. Batılı devletlerin eski eserler konusundaki tüm talepleri kabul edilmekteydi. Ancak 1821 Mora İsyanı ile Osmanlı yöneticilerinin eski eserlere yönelik ilgisi başlamış özellikle de 1826'da Osmanlı kuvvetlerinin Atina'yı kuşattıkları sırada eski eserlerin siyaseten önemi daha iyi anlaşılmıştı. Bu anlamda 4 Haziran 1826 tarihinde İngiliz elçisi Stratford Canning'in Atina'daki eski eserlerin korunmasına dair Osmanlı kuvvetlerinin komutanı Mehmed Reşid Paşa'ya gönderdiği mektup anlamlıydı (BOA, HAT, 943/40671, A-1; Serbestoğlu, 2020, s. 363; bkz. Ek-1, Ek-2). Mehmed Reşid Paşa'nın 19 Ağustos 1826 tarihli cevabi yazısında Atina'nın çok kadim bir şehir olduğundan bahsedildikten sonra Atina Kalesi'ndeki eski eserlerin muharebe sebebiyle harap olmaması için gerekli özenin gösterildiği bildiriliyordu (BOA, HAT, 943/40671, B-1).

Eski eserlere yönelik ilginin artmasında Avrupalı arkeologların Osmanlı ülkesindeki arkeolojik araştırmaları da etkiliydi. Eski eserlere yönelik merak XIX. yüzyılın ortalarında zirve noktasına ulaştı. Avrupa'da Helenizm, Filhelenizm şeklinde siyasal olarak yeniden canlandırılmıştı. Bu dönemde bir tarafta Yunan mirası ve Atina, diğer tarafta Kitab-ı Mukaddes ve Kudüs adeta göklere çıkarılırken İstanbul alabildiğine eleştirilmekteydi. Bu veriler ışığında Osmanlı Devleti'nde arkeolojik çalışmalarını hızlandıran etkenlerden birisi Kitab-ı Mukaddes Arkeolojisi olurken diğer önemli etken XIX. yüzyılda Helenizm'in yükselişiydi (Shaw, 2015, s. 60, 65, 73).

Avrupa'da ve Yunan Krallığında eski eserler simgesel anlam kazanırken Osmanlı yöneticileri de Helenistik dönemden kalan eserleri görmezden gelmedi. Osmanlı yetkilileri, ülkedeki eski eserlerin yurt dışına kaçırılması veya zarar görmesinin önüne geçilmesi için XIX. yüzyılın ortalarında önemli adımlar attı. Damat Fethi Ahmet Paşa'nın gayretleriyle 1846 yılında İstanbul'da bir müze nüvesi kurulması sağlandı (Atasoy, 1983, s. 1458; Özkan, 1999, s. 454; Şahin, 2007, s. 110; Şahin, 2021, s. 336-340). Bu adım Osmanlı Devleti'nin yeni kültürel hedeflerini göstermesi açısından da simgesel bir öneme sahipti (Shaw, 2015, s. 75).

Yaşanan birtakım sorunlardan sonra 1868-1869'da Sadrazam Âli Paşa zamanında daha kapsamlı bir müze meydana getirilmesi fikri yeniden canlandı (Karaduman, 2004, s. 76; Atasoy, 1983, s. 1460). Gösterilen çabalar sonucunda Maarif Nazırı Safvet Paşa tarafından 1869 yılında Müze-i Hümayün ziyarete açıldı. Bu dönemde ülkenin çeşitli yerlerinden eski eserlerin İstanbul'daki müzeye getirilmesi ve müzenin buna göre düzenlenmesi kararlaştırıldı (BOA,

A.MKT.NZD., 223/73). Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin ilk Âsâr-ı Atıka Nizamnamesi de yine 1869'da yayınlandı (Mumcu, 1969, s. 66; Gerçek, 1999, s. 265-266; Şahin, 2019, s. 554)³.

Maarif Nazırı Safvet Paşa vilayetlere gönderdiği genelgede ülke genelindeki eski eserlere ve bunların önemine dikkat çekerek bu eserlerin yollarda zarar görmeyecek biçimde paketlenerek Müze-i Hümâyûn'a gönderilmesini istedi. Böylece eski eserleri koruma ve toplama işi daha da hız kazandı. Bu süreçte ülkenin her yerinden eski eserler İstanbul'a gönderilmekteydi. Örneğin Girit Mutasarrıfı Kostaki Adossides Paşa ve Selanik Valisi Sabri Paşa her fırsatta başkente tarihi eser göndermeye çalışmaktaydı. Bu isimlerin dışında Anadolu'dan ve Trablusgarp'tan İstanbul'a eski eser gönderen valiler de bulunmaktaydı (Koşay vd, 2013a, s. 17; Ogan, 1947, s. 4; Ortaylı, 2002, s. 259-260; Shaw, 2015, s. 107). Selanik'ten İstanbul'a gönderilen eserlerin dökümüne bakıldığında ilk olarak 1853 yılında Vali Yusuf Sıddık Mehmed Paşa'nın gönderdiği Hippolyt'in tasvirleri bulunan mermer lahit zikredilmelidir. Girit'teki Dreros'tan da dört yazıt gönderilmişti (Shaw, 2015, s. 89; Eldem, 2015, s. 141).

W. Shaw, Selanik valilerinin sürekli eski eser göndermelerinin gerekçesini bu bölgelerin Yunanistan'da meydana gelen olaylar sonucu imparatorluktan ayrılma ihtimaline bağlar. Ona göre valiler, Osmanlıların bu bölgenin sahibi olduğunu kanıtlamak istemekteydi. Osmanlı Devleti'nde bir anlamda ulusalcı ayaklanmaların ülkenin bütünlüğünü tehdit etmeye başladığı bir süreçte Müze-i Hümâyûn, devletin merkezi bir yapıda olduğu fikrini yaymaya çalışmaktaydı. Keza Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'ni parçalamaya çalışırken müze, devletin egemenliğini kaybettiği bölgelerde dahi ülkenin tarihi eserlerini korumaktaydı (Shaw 2015, s. 104, 231, 237-238).

Bu dönemde vilayetlerden İstanbul'a gönderilen eserler, Aya İrini'de açılan müzedeki eser sayısını gittikçe artırmaktaydı. Ancak binanın nem oranı eski eserlere zarar vermeye başlamıştı. Bu sebepten müze için yeni bir bina ihtiyacı hissedilince Çinli Köşk'ün uygun bir mekan olabileceği düşünüldü. Gerekli tadilat sonunda 1880'de Çinli Köşk Müzesi açıldı (Atasoy, 1983, s. 1459-1460; Ogan, 1947, s. 5; Serbestoğlu ve Açık, 2013, s. 166-167). Müze müdürü Detheir'in 1881 yılında ölümünden sonra bu önemli göreve Sadrazam İbrahim Edhem Paşa'nın oğlu Osman Hamdi Bey getirildi (Ogan, 1947, s. 5; Hisar, 2010, s. 30).

Osman Hamdi Bey döneminde çok önemli çalışmalar gerçekleştirildi. Müzede askeri eserlerin yerine tarihi eserler yerleştirildi. Böylece müzenin omurgasını Helen-Bizans döneminden kalma eserler oluşturdu. Bu eserler bir mesaj verilmek amacıyla binanın merkezinde sergilenmekteydi. Ana salonun üç bölümünden her birine farklı bölgelerden getirilmiş bir eser yerleştirilmişti. Bu anlamda Selanik'ten getirilen bir kabartma ile Aydın yakınlarından getirilen bir Apollon heykelinin başı ve gövdesi serginin odak noktalarını oluşturmuştu. Hitit, Asur, Fenike gibi kültürlerle ait eserlerin toplanılmasına ikinci derece önem verilmekteydi. Roma ve Bizans dışındaki eserlere daha az değer verilerek esasen pek çok Osmanlı aydınının düşündüğü gibi Osmanlı ülkesinin coğrafi olarak Avrupalı olduğuna vurgu yapılıyordu. Müzenin temel hedefi Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya yakınlaşmasını sağlamaktı (Shaw, 2015, s. 76-77, 213; Çelik, 2016, s. 105). Osman Hamdi Bey'in çabalarıyla Müze-i Hümâyûn'a kazandırılan ve sergilenmeye başlayan Sayda lahitleri gibi eserler son derece değerliydi. Bu haliyle müze, British Museum, Louvre, Berlin, Münih Glyptothek, Vatikan ve Atina müzeleri gibi önde gelen müzelerle birlikte "*XIX. yüzyılın ruhunu ortaya koymaktaydı*" (Çelik, 2016, s. 68).

Bazı kiliselerdeki eski Yunan'a ait yapı parçaları da çıkarılarak Müze-i Hümâyûn'a yerleştirilmişti. Selanik şehrinde bulunan Aya Yorgi ve Ayasofya'daki eserler bu duruma örnek gösterilebilir. Bu durum esasen eski Yunan eserlerinin Bizans dini yapılarında da sık sık kullanıldığını göstermekteydi. Bu tür bir yaklaşımın teşhir gibi bir amacı olduğu gibi koruma amacı taşıdığı da ifade edilebilir (Shaw, 2015, s. 31-32).

³ E. Z. Karal, ilk eski eserler nizamnamesinin 1867 yılında hazırlanarak eski eserlerin kontrolünün Maarif Nezareti'ne bırakıldığını ifade etmekteydi. (Karal, 1977: s. 218-219).

Osmanlı yetkilileri ülkedeki eski eserleri koruma konusunda adımlar atmaya ve tedbir almaya çalışılırken eski eser kaçakçılığının önüne geçmek her zaman mümkün olamamaktaydı. Örneğin Çanakkale’de Biga Sancağındaki Truva antik şehrindeki eski eserler, 1873’te Henrich Schliemann tarafından Atina’ya kaçırılmış ve söz konusu hazinelerinin geri getirilmesi için bir hukuk mücadelesi verilmişti (Sönmez, 2011, s. 215-228; Koşay vd., 2013a, s. 45-46). Ancak kaynaklardan anlaşıldığı üzere H. Schliemann’ın tespit ettiği bazı antik eserlerin kendisine verildiği ve bu tür eserlerin ülke dışına çıkarılması sırasında herhangi bir engelleme yaşanmaması için ilgili makamlar tarafından verilmiş hükümler de bulunmaktaydı (Yüksel, 2012, s. 417).

H. Schliemann, bulduğu değerli eserleri saklayarak onları “*bilim adına kurtardığını ve kendisini bütün uygar dünyanın alkışlayacağını*” ifade etmekteydi (Yüksel, 2012, s.417). Truva hazinelerini önce Yunan hükümetine sonra da Fransız hükümetine satmayı teklif eden Schliemann, 1876’da ise Petersburg’daki bir Rus baronuna mektup yazarak hazinelerin fiyatını 40.000 liraya kadar indirmişti (Koşay vd., 2013a, s. 30-31).

Osmanlı Devleti ile Yunan Krallığı arasında eski eserler arasında adı konulmamış bir rekabet söz konusuydu. Bu anlamda Türkiye’deki eski eserlerden bazıları nasıl olduğu anlaşılmaz bir şekilde Atina’ya götürülmekteydi. Örneğin Müze-i Hümayûn kazı memurlarından olup aynı zamanda müfettiş olarak görev yapan Bedri Bey, 1877 Temmuz ayında Kaş’ta gerçekleştirilen kazıdan deniz yoluyla İstanbul’a dönerken Pire’ye uğramış, bu sırada eski bir arkadaşı olan Alman profesörü Atina’da ziyarete gitmişti. Bu sırada Behramkale (Assos)’deki iki kabartma frizin Atina’da olduğunu görmüştü (Koşay vd., 2013c, s. 33).

Eski eserlerin Atina’ya götürülmesinde kimi zaman Müze-i Hümayûn çalışanlarının da ihmal veya iş birliği olabilmekteydi. Örneğin müze çalışanlarından Theodor Makridi’nin müzeden emekli olduktan sonraki dönemlerde Atina’ya eski eserler götürdüğüyle ilgili şüpheler dile getirilmekteydi. Makridi Bey, 1892 yılında Müze-i Hümayûn’da Fransızca yazışmadan sorumlu kâtip olarak işe başlayıp müze adına komiserlik, müfettişlik gibi önemli görevler yaptıktan sonra 1930’da müzede görevinden emekliye ayrılmıştı. Bu sırada Atina’da kurulmakta olan Benaki Müzesi’ne davet edilen Theodor Makridi, Türk hükümetinden izin alarak adı geçen müzenin kuruluşunda çalışmış, ilk katalogunu hazırlamış, keza müdürlüğünü de yürütmüştü (Eldem, 2017, s. 161-162; Cinoğlu, 2002, s. 11 vd). Theodor Makridi’nin Benaki Müzesi’ni düzenlemeye giderken birçok eseri Atina’ya götürdüğü şüphesi S. Eyice tarafından ifade edilmekteydi. Bu anlamda 1597-1598 yıllarında Osmanlı sadrazamı olan Hadım Hasan Paşa’nın İstanbul’da bulunan türbesinin içi tamamen boşaltılmıştı. Paşaya ait tombak (altın kaplamalı bakır) iki miğfer Atina’daki Benaki Müzesi’nin envanterine kayıtlı bulunmaktaydı (Eyice, 1997, s. 6).

Avrupalı Devletlerin Atina’da Açtıkları Arkeoloji Enstitüleri

Yunanistan’ın bağımsızlığı sonrası hem Osmanlılar hem Yunanlılar hem de Avrupalı devletler tarafından eski eserlere gösterilen ilgi farklı bir boyut kazandı. Avrupalı devletler siyaseten kurulmasına öncülük ettikleri Yunan devletinin kültürel mirasına sahip çıkma iddiasını Atina’da kurdukları eski eserler okullarıyla (arkeoloji enstitüleri) devam ettirdiler. Bu anlamda 1846 yılında Fransa, 1874’te Almanya, 1881’de Amerika Birleşik Devletleri, 1886’da İngiltere, 1898’de Avusturya ve 1909’da İtalya gibi devletler Atina’da birer eski eserler okulu açtı. Rusya, Atina’da arkeoloji enstitüsü açmamakla birlikte 1894’te İstanbul’da kurduğu enstitü aracılığıyla bölgede arkeolojik araştırmalar yapmaktaydı. Atina’da günümüzde halen on yedi farklı ülkenin arkeoloji enstitüsünün bulunması söz konusu ilginin devamının bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir (List of Foreign, 2021). Avrupalı devletler, bu enstitüler aracılığıyla Yunanistan’da büyük masraflar yaparak eski eser araştırması yapmakta, keşfedilen eserler kendi ülkelerine nakledilmeyip Atina’da muhafaza edilmekteydi (Koşay vd., 2013a, s. 22).

Atina'da kurulan ilk enstitü Fransa'ya aitti. Fransa, General Marquis de Maison'un komutasındaki kuvvetlerle Yunanistan'ın bağımsızlık sürecine aktif olarak katılmıştı. General Maison'un komutasındaki keşif gücü Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın kontrolündeki Modon'u 8 Ekim 1828'de el geçirdi. Birkaç ay sonra da şehri Yunanlılara teslim etti (Kiel, 2005, s. 222-224). Fransızlar tarafından Mora İsyanı sırasında askeri yardımla bağlantılı olarak daha önce Napolyon'un Mısır'da yaptığı gibi Mora'da da 1829-1831 yıllarında bilimsel bir keşif seferberliği başlatıldı. Bu süreçte arkeoloji, mimarlık, heykel, coğrafya ve botanik alanlarında gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda sadece antik Yunan değil Bizans anıtları da tespit edildi (Étienne, 1996, s. 3-22). Yani Yunanistan'a asker ve bilim adamlarının ortak hareketi ile siyasi, bilimsel ve kültürel alanlar olmak üzere farklı yönlerde destek sağlandı.

Mora'daki bilimsel keşif gezisi ve bölgeye gösterilen ilginin sonucu olarak 1846'da Atina'da bir Fransız Eski Eserler Okulu açıldı. Okulun yöneticilerinden Théophile Homolle burasının açılış gerekçesini "*biri politik, diğeri edebi olmak üzere iki devrime borçluyuz, Yunan Devrimi ve Romantik Devrim*" olarak ifade etmekteydi (Étienne, 1996, s. 3-22).

Atina'da açılan okulda Yunan dili, tarihi ve eski eserlerin incelemesi amaçlanmaktaydı. Bu okul, beşeri bilimler, tarih veya felsefe bölümlerinden mezun olan "*École Normale Supérieure*"in öğrencilerinden oluşmaktaydı. Bu kişiler bir fakülte profesörünün veya enstitü üyelerinden birinin yönetimine verilir. Okulda Yunan Kralı'nın izniyle Fransız dilinde ve Fransız ve Latin edebiyatları alanlarında halka yönelik ücretsiz kurslar da açılabilirdi. Okulda görev yapan yöneticiler arasında Amédée Daveluy (1846-1867), Emile Burnouf (1867-1875), Albert Dumont (1875-1878), Paul Foucart (1878-1890), Jean Théophile Homolle (1891-1903) gibi önemli isimler vardı. Okulun ilk dönemlerdeki ilgi alanı daha geniş iken 1923-1975 yılları arasında Yunan topraklarına odaklanıldı (Étienne, 1996, s. 3-22; De 1846 à nos jours, 2021)⁴.

Fransız arkeoloji enstitüsünün üyeleri gerek XIX. yüzyılda gerekse daha sonraki dönemlerde kuruluş misyonu çerçevesinde Anadolu'da da eski eser araştırmaları yaptılar. Örneğin enstitünün üyelerinden Mösyö Georges Radet ve Mösyö Gustave Fougères 12 Ekim 1886'da Ankara'da (BOA, DH.MKT., 1371/87), Mösyö Paul Perdrizet 10 Ağustos 1896'da Konya ve Adana'da (BOA, BEO, 824/61729; BOA, MF.MKT., 330/15, 01; BOA, MF.MKT., 330/15), bilahare 5 Nisan 1897'de yine Mösyö Perdrizet ve Mösyö Charles Fossey, Halep vilayetine bağlı Antakya'ya beş saat mesafede Amik ovasında Çataltepe denilen yerde kazı için izin talebinde bulunarak araştırmalar yaptılar (BOA, MF.MKT., 354/25; BOA, MF.MKT., 356/30; Koşay vd., 2013c, s. 445). Enstitü üyeleri Anadolu yanında Balkan şehirlerinde de araştırmalarda bulunmaktaydı. Örneğin Mösyö Perdrizet 23 Haziran 1899'da Selanik ve Kosova vilayetlerindeki meşhur mekanları ve bölgedeki eski eserleri inceleme talebinde bulunarak izin aldı (BOA, DH.MKT., 2214/6).

Enstitünün önemli isimlerinden bir diğeri Gustave Mendel idi. Arkeolog ve bilim adamı olan Mendel, 1898-1903 yılları arasında Anadolu ile ilgilenerek çeşitli seyahatler yaptı, kitabeleri derledi ve Konya'da bulunan eski eserlerin bir katalogunu yayınladı (Tanyeri-Erdemir, 2012, s. 32-33). Keza 22 Haziran 1899 tarihinde Mösyö G. Mendel ve Mösyö Joseph Laurent'a Çatalca, İzmit, Bursa, Kastamonu ve Ankara'da araştırma izni verildi (BOA, HR.TH., 227/106, 1-4; Koşay vd., 2013c, s. 132, 321-322).

Enstitünün üyelerinin izin talepleri genellikle olumlu karşılanmaktaydı. Ancak 16 Nisan 1897'de Yunan kuvvetlerinin Osmanlı topraklarına saldırısı üzerine Osmanlı-Yunan Harbi başlamıştı⁵. Bu sebepten 12 Temmuz 1897'de asar-ı atika araştırmalarında bulunmak üzere

⁴ Kurum, halen Yunanistan ile ilgili tüm alanlarda araştırma yapmakta, arkeolojik kazılar ve araştırmalar yürütmekte, Atina'da büyük bir fotoğraf ve harita koleksiyonunun yanı sıra oldukça büyük bir kütüphane işletmektedir. (Discovering the Archaeologists, 2014: s. 36).

⁵ Bâbüâli, Yunan diplomatları ve vatandaşlarının hemen Osmanlı sınırlarını terk etmesini istedi. Bunun için 15 gün süre tanıdı. Büyük devletlerin araya girmesiyle bu süre uzatıldı. Savaşın kısa sürede bitmesiyle de Osmanlı

Teselya'ya gitmek isteyen okul müdürü Théophile Homolle'in talebine olumlu cevap verilemedi (BOA, Y.MTV., 162/132).

Enstitünün XX. yüzyılın başlarında Türkiye'de ve Ege adalarında arkeolojik araştırmaları ve kazıları devam etti. Örneğin Albert Gabriel 1908'de Delos Adasında röleve yapmaya başladı. 1909 yılında bu çalışmasının yanında Mykenos, Delos, İzmir, Milet ve Rodos'ta yüzey araştırmalarında bulundu. A. Gabriel'in çalışmaları 1911'de Rodos'ta Lindos denilen yerde ayrıca Delos Adasında, 1912'de Kudüs, Şam, Baalbek, Taberiye, Rodos, İznik, Milet, Kaş ve Atina'da devam etti. A. Gabriel çalışmalarını 1913 yılında ve bilahare 1918'de de sürdürdü (Koşay vd., 2013a, s. 64-68; Koşay vd., 2013b, s. 586-587, 592).

Taşoz Adasında bulunan Limenas adlı yerde 1909 yılında Makridi Bey tarafından gerçekleştirilen kazının devamı niteliğinde araştırmalar da gerçekleştirildi. 9 Ağustos 1910'da Mösyö Adolphe-Joseph Reinach, Taşoz Adasında Limenas'da kazılara devam etti (BOA, DH.MUİ., 121/13). Bilahare Mösyö Charles Picard izin alarak Mart 1911'den itibaren aynı yerde kazı yapmaya başladı. Çalışmalar Mayıs 1912'ye kadar devam etti (BOA, İ.MF., 17/29). Enstitünün üyelerinden Mösyö Reinach 18 Temmuz 1911'de Anadolu'nun muhtelif yerlerinde eski eserler konusunda araştırmalar yaptı (BOA, DH.İD., 28/30).

Kurumun Türkiye'deki kazılarından bir diğeri Aydın vilayetinde Karacasu kazasında Afrodissias adlı yerde gerçekleştirildi (Koşay vd., 2013c, s. 45). Enstitü üyelerinin Türkiye'de katkıda buldukları diğer bir kazı 1907 yılından itibaren Müze-i Hümâyûn adına kazı yapılan Aydın vilayetinde Seydiköy nahiyesinde bulunan Notion harabeleridir (Koşay vd., 2013c, s. 377). Enstitü üyelerinin sonraki dönemlerde Türkiye'de kazı çalışmaları devam etti (Koşay vd., 2013c, s. 392; Koşay vd., 2013b, s. 582-583; Uluslararası Kazı, 2008, s. 86, 260; Koşay vd., 2013a, s. 87).

Almanların arkeolojik araştırmaları bir grup bilim adamı, sanatçı ve diplomat tarafından 1829'da Roma'da açılan arkeoloji enstitüsü ile başlatıldı. 1833'de enstitünün yönetimi Berlin'e taşındı. 1871'de Almanya'nın siyasi birliğinin tamamlanmasının ardından Şansölye Otto von Bismarck'ın da teşvikiyle kurum gelişmesini sürdürdü ve bu kapsamda 1872'de enstitünün Atina şubesi resmen kuruldu. Ancak enstitü 1874'de arkeolojik faaliyetlerine başladı⁶.

Almanların Anadolu'daki arkeolojik araştırmaları ağırlıklı olarak Batı Anadolu'da Pergamon, Menderes Magnesiası, Priene ve Milet ile Didyma gibi Hellenistik dönemin önemli kentlerine odaklanmıştı (1929-2004 – Alman Arkeoloji Enstitüsü, 2021, s. 2). Bu anlamda Atina Alman Arkeoloji Enstitüsünün Anadolu'da gerçekleştirdiği kazılardan birisi Artemis Tapınağının bulunduğu Aydın Germencik ilçesindeki Magnesia'daki kazıydı. XIX. yüzyılın başından itibaren bölge, arkeolojik olarak dikkat çekmeye başlamış ve bazı ön araştırmalar yapılmıştı. Enstitü 1890 yılında dar kapsamlı bir kazı düzenlemek için O. Kern'i görevlendirdi. O. Kern, F.F.H. von Gaertringen ile birlikte Magnesia'ya gitti. 1 Aralık 1890'da Artemision'un arka kısmında başlatılan kazı sonucunda Berlin müzeleri, bölgede sürekli kazı yapmayı kararlaştırdı. Bu kazılardan F.F.H. von Gaertringen, 1890 yılı kış ayından Temmuz'a kadar tiyatro alanının kazısını gerçekleştirdi. Bölgedeki kazılar Carl Humann başkanlığında O. Kern ve R. Heyne tarafından 1893'e kadar devam ettirildi (Koşay vd., 2013c, s. 83-84).

Osmanlı ülkesindeki Alman nüfuzunun artmasına paralel olarak enstitü üyelerinin Osmanlı topraklarındaki araştırmaları derinleşmişti. Örneğin 1892'de Çanakkale Biga'da Hisarlık'ta kazı

---

topraklarında yaşayan Yunanlılar yerlerinde kaldılar (Serbestoğlu, 2014: s. 1084). Ancak bu süreçte farklı örneklerle karşılaşıldı. 11 Kasım 1895'te Müze-i Hümâyûn'da kataloglarının düzenlenmesi görevine atanan (BOA, MF.MKT., 292/34) aslen İzmirli olan Osmanlı tebaasından Mösyö Milonas "Ben Yunanlıyım" diyerek 29 Nisan 1897 (17 Nisan 1313) tarihinde görevini terk etti (Koşay vd., 2013c: s. 445). Katalog memuru Milonas Efendi'nin yerine bir başkası tayin edilmedi (BOA, MF.MKT., 357/13).

⁶ Arkeolojik kazı ve araştırmalar yapmasının yanında Atina'da büyük bir kütüphane ve fotoğraf arşivi işletmektedir. (Discovering the Archaeologists, 2014: s. 36; Vom Instituto di corrispondenza, 2021).

yapan Alman asıllı Amerikan vatandaşı H. Schliemann'ın ölümü üzerine aynı yerde kazı yapmak üzere Atina'daki enstitünün müdürü Dr. Wilhelm Dörpfeld bir senelik kazı izni verilmesini talep etti (Koşay vd., 2013a, s. 53). Osmanlı hükümeti de kendisine 10 Ağustos 1892'de bir sene müddetle izin verdi (BOA, MF.MKT., 147/67, 1; Yüksel, 2012, s. 418)⁷.

Alman arkeoloji enstitüsünün üyeleri sonraki tarihlerde adalarda ve Anadolu'da inceleme gezilerinde bulundu⁸. Bu anlamda Dr. Dörpfeld ve beraberindeki altmış kadar ilim adamı Semadirek Adasının kuzey tarafındaki harabeler ile Truva harabelerini ziyaret ettiler (BOA, HR.TH., 173/5; BOA, BEO, 764/57265; BOA, İ.HR., 350/55; BOA, Y.A.RES., 75/45; BOA, İ.HR., 347/42). Enstitünün üyeleri Balkanlar'da da eski eser araştırmaları yapmaktaydı. Örneğin enstitünün üyelerinden Adolf, Selanik şehrindeki eski surlar ve Beyaz Kule'de incelemelerde bulundu (BOA, BEO, 3345/250804).

Atina'da eski eser araştırmaları yapmak üzere arkeoloji enstitüsü kuran bir diğer devlet Amerika Birleşik Devletleri'dir. 1881'de ABD'nin önde gelen iş adamlarıyla iş birliği içinde dokuz Amerikan üniversitesinden oluşan bir konsorsiyum tarafından Atina'da bir eski eserler okulu (enstitüsü) kuruldu. Enstitü, ABD'nin denizasıırı ilk araştırma merkezi olup Roma'daki Amerikan Akademisi ile birlikte en büyüğü idi. Keza Atina'da bulunan yabancı arkeoloji enstitülerinden en büyüğü yine ABD'nin kurduğu enstitü idi⁹.

ABD'nin Osmanlı ülkesindeki en önemli faaliyeti Alman asıllı olup 1868'de Amerikan vatandaşı olan Heinrich Schliemann tarafından Truva hazinelerinin bulunması ve 1873'te Yunanistan'a kaçırılması idi (Sönmez, 2011, s. 215-228). Bu olay Atina'daki enstitü ile doğrudan ilgili olmamakla birlikte açıldıktan sonra enstitü üyelerinin Türkiye'deki araştırmalarını etkilediği düşünülebilir. Osmanlı arşivlerinde ABD'nin açtığı enstitü üyelerinin eski eser araştırmalarına yönelik tespit edilen bir izin talebi 18 Eylül 1884 tarihine aittir. Belgeye göre Amerikan enstitüsünün üyeleri Doro, Clark ve Sturd adlı araştırmacılar, Dicle ve Fırat vadisinde eski eser araştırması yapmak amacıyla izin talep etmeleri üzerine Osmanlı makamları bu talebi uygun buldu (BOA, HR.TO., 148/35, 1).

Bilahare ABD'nin enstitü üyelerinden Kaskay(?) ile Atina'daki İngiliz enstitüsünden Alan John Bayard Wace ve sorumluklarında bulunan öğrencilerden oluşan grup 18 Mart 1907'de Yunan adaları, ardından Hisarlık'taki Truva arkeolojik alanını ziyaret etmek için izin talep etti (BOA, Y.A.RES., 145/51; BOA, HR.İD., 2122/103). Ancak bir gün sonra bu istekten feragat edilerek talebin geri alındığı bildirildi (BOA, HR.İD., 2122/104).

İngiltere'nin Atina'da bir arkeoloji okulu kurmasına yönelik ilk fikir Profesör Jebb'in 1883 yılının Mayıs ayında *Fortnightly Review*'de yayınlanan "*Plea for a British Institute at Athens*" başlıklı makalesiyle ortaya atıldı. Aynı yılın Haziran ayında Kral VII. Edward, Gladstone, Lord Salisbury, Lord Rosebery ve diğer önemli kamu görevlilerinin katıldığı bir toplantıda konu değerlendirildi ve Atina'da bir İngiliz arkeoloji okulu kurulmasının zamanının geldiğine karar verildi (Macmillan, 1910/1911, s. ix). Okul 1886'da Francis Cranmer Penrose'un kurucu müdürlüğünde çalışmalarında başladı. Atina'da açılan bu enstitü İngilizlerin arkeoloji ve kültürel alanda çalışmalar yapmak üzere kurdukları ilk arkeoloji okulu özelliğini taşımaktaydı.

⁷ Dr. Dörpfeld, Hisarlık'ta gerçekleştireceği kazıları tamamlamak üzere gerekli alet ve edavatını göndereceği sandıkların gümrükte muayene ve vergiden muaf tutulmasını istedi. Ancak bu istisnanın mümkün olmadığı 29 Ağustos 1892'de kendisine ifade edildi (BOA, BEO, 58/4337).

⁸ Bu dönemde Osmanlı ülkesine gelen Almanlar arasında arkeolojik kazılar gerçekleştirmeyi düşünen, tıbbî veya nebatî incelemelerde bulunmak gibi bilimsel amaçlar taşıyan ilim adamları yanında turistik seyahat yapmak isteyenler de bulunmaktaydı (Yüksel, 2012: s. 416).

⁹ Okul bugün, kurucularının öngördüğü gibi Yunanistan'da özel bir kültür kurumu olarak faaliyet gösteren, özel olarak finanse edilen, kâr amacı gütmeyen bir eğitim kurumu olmaya devam etmektedir. Yunanistan'ın kültürel mirasının araştırılmasını, korunmasını ve sunumunu destekleyen kurum; Atina'da iki büyük araştırma kütüphanesi (Blegen Kütüphanesi, Gennadius Kütüphanesi) ve bir arkeoloji laboratuvarı (Wiener Laboratuvarı) işletmektedir. (Discovering the Archaeologists, 2014: s. 36; History and Mission, 2021).

Enstitü genellikle klasik araştırmalar ve arkeoloji alanında çalışmalar yürütmekteydi. Bilahare 1901'de Roma şehrinde de İngiltere'ye ait bir arkeoloji enstitüsü kuruldu (Dosdoğru, 2018, s. 51)¹⁰.

Atina'daki İngiliz Arkeoloji Enstitüsü, ilk yıllarından itibaren tarih öncesi çağlardan Klasik, Helenistik, Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerine kadar Helen dünyasının tüm yönlerini incelemeyi hedeflemişti. Keza Yunan topraklarıyla ilgili tüm disiplinlerde ve tüm dönemlerde yapılacak araştırmalar teşvik edilecekti (Director of the British School at Athens, 2021).

Okulun üyelerinin Anadolu'daki araştırmalarıyla ilgili tespit edilen bir örnek 1897 yılına aitti. Enstitünün müdürü Sir Cecil Harcourt-Smith, 17 Şubat 1897 İzmir'de Develiköy civarında Değirmendere köyünde Kolofon (Kolophon) denilen antik şehirde kazı yapmak için izin talep etti (BOA, HR.TH., 194/39). Neticede 26 Temmuz 1897'de gerekli izinler verildi (BOA, HR.TH., 197/90).

Enstitünün XX. yüzyılda da araştırmaları söz konusu oldu. Arşiv belgelerine yansıyan izin taleplerine göre İngiltere'nin Atina enstitüsünün müdürü Richard MacGillivray Dawkins, enstitü üyelerinden Alan John Bayard Wace ve bir okul talebesi ile birlikte 29 Ağustos 1906'da Vamurgos(?) yoluyla Ostropalya'ya gelerek manastırı ziyaret ettiler (BOA, DH.MKT., 1113/65). Gezilerine devam eden heyet 8 Eylül 1906'da İstanköy'den Kalimnoz'a geçerek Eskiköy mahalli ile Nephya kilisesinde araştırmalar yaptı (BOA, DH.MKT., 1116/67).

Enstitü müdürü Richard MacGillivray Dawkins, 29 Ağustos 1911'de Aydın Vilayeti'ne bağlı Marmaris kazası Dadya (Datça) nahiyesinde Burgaz'da enstitü adına 1911 yılı Eylül ayının başından itibaren bir sene müddetle hafriyat yapılmasına izin verilmesini talep etti. Yapılan değerlendirmeler sonucunda sahiplerinin rızasının alınması şartıyla izin verildi (BOA, İ.MF., 18/23).

İngiliz enstitüsünün üyelerin güvenlik problemleri yaşanabilecek yerlerde ve dönemlerde dahi araştırmalarını devam ettirmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Örneğin A.J.B. Wace, 22 Mayıs 1912'de Alasonya, Teselya ve Serfice bölgelerinde araştırma ve keşif gezisinde bulunmak istediğini bildirmiş, kendisine eşkiya bulunan veya güvenlik sorunları yaşanabilecek yerlerde dolaşmamak şartıyla izin verilmişti. Keza Serfice'ye giderken güvenliği için Osmanlı yetkilileri tarafından beş adet jandarma da görevlendirildi (BOA, DH.İD., 60/14). Enstitü, Doğu Akdeniz'deki pek çok bölgede arkeolojik araştırmalar yapmakta ancak Yunanistan'a özellikle odaklanarak Knossos, Sparta ve Mycenae gibi bazı alanlarda kazılar yapmaktaydı. Keza Kıbrıs, Türkiye'nin batısı ve Mısır'ın yanı sıra Ege, Makedonya'dan Epiros ve Tesalya'dan Boeotia, Attika ve Mora'ya, Girit, Kikladlar, Euboea, Kithira ve Sakız Adası gibi birçok adadaki pek çok yerde araştırmalar yapıldı (History, 2021).

Rusların, Osmanlı ülkesindeki Bizans dönemi eserlerine özel bir ilgileri vardı. Bu amaçla 1894'te İstanbul'da Arkeoloji Enstitüsü açarak Fyodor İvanoviç Uspenski'nin yönetiminde I. Dünya Savaşı'na kadar aralıksız yirmi yıl gerek Anadolu'da gerekse Balkanlar'da araştırmalar yaptılar. Rusya, Atina'da arkeoloji enstitüsü açmadı. Bölgedeki arkeolojik araştırmalar, İstanbul'daki enstitü tarafından organize edilmekteydi. Bu anlamda enstitünün Atina'ya ilk keşif gezilerinden birisi 1895'te gerçekleştirildi. Gezide Yunanistan'ın tarihi eserlerinin incelenmesinin yanı sıra Atina'daki Fransız Arkeoloji Enstitüsü ile Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından bir müddetten beri yürütülen kazılar hakkında bilgi edinmek amaçlanmıştı. Ayrıca

¹⁰ Atina'daki İngiliz Arkeoloji Enstitüsü, Atina'daki bu tür on yedi yabancı kurumdan birisiydi. Enstitüde arkeolojik kazılar ve araştırmalar yürütülmekte, eğitim öğretim verilmektedir. Başlangıçta ilk direktörü Francis Cranmer Penrose tarafından tasarlanan tek bir binada yer alan enstitüde bir pansiyon, Atina'da büyük bir kütüphane ve Yunanistan'daki en eski arkeolojik buluntuların incelendiği bir laboratuvar (Marc ve Ismene Fitch Laboratuvarı) işletilmektedir. Keza Girit'in Knossos şehrinde, burasının ilk İngiliz arkeologu olan Sir Arthur Evans tarafından kurulan 1900'lerden kalma arazide büyüyen bir araştırma merkezine sahiptir. Merkez, Stratigrafi Müzesi, konaklama yeri ve küçük bir kütüphaneden oluşmaktadır (Discovering the Archaeologists, 2014: s. 36; History, 2021).

Yunanistan'da faaliyet gösteren ilmi kurum ve cemiyetlerle iş birliği yapılması planlandı. Enstitüde görevli Y. İ. Smirnov, E. M. Pridik ve M. İ. Rostovtsev'den oluşan heyet, burada yapılan kazıları izleyerek müzelerde incelemelerde bulundu. Keza Atina yakınlarındaki tarihi mekanlar ile kiliseler gezilerek fotoğraflar çekildi. Heyetten E. M. Pridik, Teselya'ya giderek buradaki Türk, Yahudi ve Hristiyan mezarlıklarındaki mezar taşları üzerinde çalışmalar yaptı. Bu çalışmalara İtalyan arkeolog Gaetano de Sanctis de katıldı. Yunan idareciler, gerçekleştirilen çalışmalara her türlü desteği ve kolaylığı sağladı. Ayrıca Manastır, Larissa, Tırnova, Zarkos, Volo ve Fersal gibi şehirlerde yapılan incelemelerde 140 civarında yazıt tespit edilerek bunlar incelendi ve tercüme yapıldı (Ünal, 2015, s. 106-107).

Avusturya'nın Atina'daki arkeoloji enstitüsü 1898'de Otto Benndorf tarafından kuruldu. Okul, Yunanistan'da kurulan en eski beşinci arkeoloji kurumu idi. Kurum, Yunanistan'da arkeoloji projelerini desteklemekte ve arkeolojik kazı ve araştırmalar yapmaktaydı (Discovering the Archaeologists, 2014, s. 36). Atina enstitüsünün kurulmasıyla, arkeolojik araştırma faaliyetleri için merkezi bir tesis oluşturulmuş oldu. Böylece daha önce başlatılan birçok bilimsel faaliyetin bir araya getirilmesi mümkün kılındı. Örneğin 1895'te Otto Benndorf tarafından başlatılan Efes kazılarını 1898'de İzmir'de ve aynı tarihte Atina'da kurulan enstitüler organize etmişti. Avusturyalı arkeologlar tarafından Türkiye'de Efes kazısı yanında Yunanistan'da Lousoi, Elis ve Aigeira'da kazılar gerçekleştirildi (100 Jahre Österreichisches , 2021).

İtalya, Fransa ve İngiltere gibi ülkeler eski eserleri koruma kanunlarını ilk oluşturan devletlerdendi. İtalya, Roma İmparatorluğunun mirasına sahip olması nedeniyle eski eserler açısından oldukça zengindi. Henüz XIII. yüzyılda eski eserlerin korunmasına ilişkin çeşitli düzenlemeler yapılan ülkede, 1600'lü yıllardan itibaren Papalığın aldığı karar ile eski eserlerin yurtdışına çıkarılması yasaklandı. 1700'lü yıllarda anıtlara ilişkin belgeler sistemli bir şekilde toplanmaya ve değerlendirilmeye başlandı. 1865'te kişilerin ve kurumların ellerindeki tarihî eserlere kamu yararına el konulması esasını kabul eden bir koruma kanunu çıkarıldı. Eski eserlerin korumasına yönelik temel bir kanun olma özelliğini taşıyan ilk düzenleme ise 1902 yılında kabul edildi (Nesli, 2018, s. 439).

İtalyan araştırmacılar 1884'ten itibaren Girit ve Kiklad adalarına birtakım araştırma gezileri düzenledi. 1899'da Girit'te İtalyan Arkeoloji Misyonu kuruldu. Daha sonra 1908'de yine Girit'te Festòs ve Haghia Triada kazıları için imtiyaz alındı. 1909'da ise Atina'daki arkeoloji enstitüsü kuruldu (La Storia Della Scuola, 2021). Bölgede arkeolojik kazı ve araştırmalar yapan enstitünün Atina'da oldukça büyük bir kütüphane kurduğu bilinmektedir (Discovering the Archaeologists, 2014, s. 36). Arşiv belgeleri arasında İtalya'nın arkeoloji enstitüsünün araştırılan dönemde izin talebine rastlanmadı. Ancak daha sonraki yıllarda izin talepleri söz konusu oldu. Görüleceği üzere Atina, adalar ve Türkiye'de adı geçen enstitülerin üyeleri hummalı bir şekilde antik Yunan ve Bizans dönemine ait eserler tespit etmeye çalışmaktaydı.

Atina'da İlk Uluslararası Arkeoloji Kongresinin Düzenlenmesi (1905)

Atina sahip olduğu kültürel zenginlik sebebiyle sembol bir şehir olarak görülmekteydi. Dolayısıyla şehir sadece Avrupalı devletlerin arkeoloji enstitüleri açtıkları bir yer olarak kalmadı. İlk uluslararası arkeoloji kongresi de 1905'te Atina'da toplandı. Esasen XIX. yüzyılın sonlarında Yunan Arkeoloji Servisinin önemli bir hedefi vardı. Bu amaç; arkeoloji disiplininin hem bilimsel hem de pratik konularının araştırılması ve tartışılması yoluyla ilerletmek üzere düzenli aralıklarla uluslararası bir arkeoloji kongresinin toplanmasıydı. Bu fikir Yunanistan'da bulunan yabancı arkeoloji okulları tarafından da hararetle desteklendi ve teşvik edildi. Bu düşünceyi gerçekleştirmek için bazı girişimlerde bulunulmakla birlikte ilk etapta bir sonuç alınmadı.

Yunan Hükümeti, 1901'de uluslararası bir arkeoloji kongresi düzenlenmesine dair bir kararname yayınlanarak ilk toplantıyı Atina'da düzenleyecek bir komite atadı. Neticede "*Birinci Uluslararası Arkeoloji Kongresi*"nin ilk toplantısı 6-12 Nisan 1905 tarihinde Atina'da

gerçekleşti. Kongre, Yunan Arkeoloji Servisi, Atina Arkeoloji Derneği ve Atina Üniversitesi tarafından Yunanistan'daki yabancı arkeoloji enstitülerinin iş birliği ile gerçekleştirildi. Katılan tüm ülkeler kendi hükümetlerinin temsilcilerini göndermiş, böylece toplantı önemli bir diplomatik etkinlik haline gelmişti. Kongreye 19 ülkeden üniversiteleri, bilimsel toplulukları, müzeleri ve hükümet organlarını temsil eden 459 delege ve 406 ilgili üye katıldı. Kongrenin ifade edilen amacı, arkeolojiyi mümkün olan en geniş anlamda incelemektir (Hodgkin, 1905, s. 79-95; The First International Congress, 2021). Yunan Hükümeti kongreye Osmanlı Devleti'ni temsilen Müze-i Hümayûn Müdürü Osman Hamdi Bey'in de katılması için 16 Ocak 1905'te davet gönderdi (BOA, HR.İD., 2115/30). Bunun üzerine Osman Hamdi Bey'in (BOA, Y.A.RES., 130/10) ve Atina sefirinin kongreye katılmasına izin verildi (BOA, İ.HUS., 127/33; BOA, HR.TH., 316/69; BOA, Y.MTV., 271/88).

Geniş bir coğrafi ve kronolojik yelpazede hem genel hem de özel konuları kapsayan 120'den fazla makale İngilizce, Fransızca, Almanca, Yunanca ve İtalyanca gibi çeşitli dillerde sunuldu. İlki Atina'da düzenlenen kongrede, arkeoloji ile ilgili müze etiği ve eski eserlerin yasadışı trafiği gibi birçok konu gündeme getirilirken uzun vadeli projelerin üretilmesine de katkı sağlandı (Hodgkin, 1905, s. 79-95; The First International Congress, 2021). Bir sonraki kongrenin Mısır'da toplanması planlandı (BOA, Y.A.HUS., 486/135).

Atina'da toplanan Arkeoloji Kongresi'ne katılan bilim insanlarının bu süreçte Osmanlı ülkesindeki arkeolojik mekanları ziyaret etmek için çok sayıda izin talebi söz konusu oldu. Örneğin kongre üyelerinin Kuşadası, Didim ve sair yeri ziyaret edeceği bildirilerek ziyaretçilere kolaylık gösterilmesi istendi (BOA, Y.A.HUS., 486/135). Keza kongreye katılmak üzere Almanya'dan gelecek olanların Atina'daki Alman Arkeoloji Enstitüsü Müdürü Dr. Wilhelm Dörpfeld ile birlikte İstanköy, Didim, Ayasuluk (günümüzde Selçuk) ve Bergama adlı kadim şehirleri gezip görmelerine 28 Şubat 1905 tarihinde izin verildiği bildirildi (BOA, HR.TH., 315/53). Sonraki tarihlerde de Almanya'dan ilim adamlarının Osmanlı ülkesinin değişik şehirlerine seyahatleri söz konusu oldu (Yüksel, 2012, s. 419).

Kongreye katılmak üzere Amerika'dan gelen elli kadar delegenin 23 Nisan 1905'te Asos'u ve 24 Nisan'da Hisarlık'ı görmek üzere Kumkale yakınındaki Karanlık Liman'a çıkmaları ve bölgeyi ziyaret etme talepleri ABD sefaretini aracılığıyla 14 Nisan 1905 tarihinde Hariciye Nezaretine iletildi (BOA, Y.A.RES., 130/42). Ancak Sadareten yazılan yazıda adı geçen elli delegenin ziyaretlerine izin verilmediği bildirildi. Ancak belgede izin verilmemesinin gerekçesi belirtilmemiştir (BOA, HR.TH., 317/106).

SONUÇ

Araştırmanın amacı 1830'da Yunan Krallığının bağımsızlığını kazanması sonrası izlediği irredentist politika bağlamında Osmanlı-Yunan ve Avrupalı devletler arasındaki eski eser rekabetini irdelemek olarak tanımlanmıştır. 1821 yılında Mora'da başlayan isyan, Filhelenizm ve Avrupalı devletlerin kontrolünde şekillenerek Yunanistan'ın kendi imkanlarıyla elde edemeyeceği bir bağımsızlığa dönüştü.

“*Megali İdea*”yı temel amaç olarak kabul eden Yunan Krallığı, Bizans'ın tarihsel ve kültürel mirası üzerinde hak iddia etmekteydi. Böylece Bizans'ın sahip olduğu coğrafyaya sahip olmak ve irredentist bir politika hedeflenmekteydi. Bu bağlamda eski eserler, Osmanlı-Yunan ilişkilerinde göz önünde bulundurulması gereken çok önemli bir kültürel unsur olarak ortaya çıkmaktaydı. Osmanlı yöneticileri özellikle 1826'da Osmanlı kuvvetlerinin Atina'yı kuşattıkları sırada eski eserlerin siyaseten önemi daha iyi anladı.

Kaynaklardan elde edilen veriler Yunanistan'ın bağımsızlığı sonrasında iki devletin de eski eserlere bakışını derinleştirdiğini göstermektedir. Yunanistan'ın “*Megali İdea*” çerçevesinde

güttüğü irredentist politika, kültürel yayılmayı da içinde barındırdığı için eski eserlere olan ilgisi siyasi boyutla birleşmişti. Osmanlı Devleti ise Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması ve Bizans mirasına sahip çıkma iddiasına bir tepki olarak bu kültürel mirasın kendisi tarafından korunması hususunda çaba gösterdi. Osmanlı yöneticileri Helenistik dönemden kalma eserlere farklı bir anlam yükleyerek Müze-i Hümâyûn'un merkezi alanlarında bu eserleri sergilemeye başladı.

Bağımsız bir Yunan Krallığının kurulması sonrası Avrupalı devletler siyaseten kurulmasına öncülük ettikleri Yunanistan'ın kültürel mirasına sahip çıkma iddiasını Atina'da kurdukları arkeoloji enstitüleriyle desteklediler. 1846'da Fransa, 1874'te Almanya, 1881'de Amerika Birleşik Devletleri, 1886'da İngiltere, 1898'de Avusturya ve 1909'da İtalya devletleri Atina'da birer arkeoloji enstitüsü açtılar. Rusya, Atina'da arkeoloji enstitüsü açmamakla birlikte 1894'te İstanbul'da kurduğu enstitü aracılığıyla bölgede arkeolojik araştırmalar yaptı. Bu enstitüler Antik Yunan'a yönelik meraklarının yanına kültürel geçmişlerine ait kadim bir tarih yaratma arzusu ve "*Kitab-ı Mukaddes Arkeolojisi*"nin etkisiyle Yunanistan ve Türkiye'de eski eser araştırmaları gerçekleştirdi.

Sonuç olarak Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti'ni parçalamaya çalışırken Müze-i Hümâyûn devletin egemenliğini kaybettiği bölgelerde dahi ülkenin tarihi eserlerini korumaya çalışmaktaydı. Böylece siyasi alandaki Osmanlı-Yunan rekabeti, kültürel alanda simge eserler, geçmişin sorumluluğu ve mirası üzerinden devam ettirildi.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

A.MKT.NZD. (Sadaret-Nezaret ve Devâir Evrakı), 223/73.

BEO (Bab-ı Ali Evrak Odası), 3345/250804; 58/4337; 764/57265, 824/61729.

DH.İD. (Dahiliye Nezâreti İdare), 28/30; 60/14.

DH.MKT. (Dahiliye Nezaretî Mektubî Kalemi), 1113/65; 1116/67; 1371/87; 2214/6.

DH.MUİ., (Dahiliye Nezaretî Muhaberât-ı Umumiye İdaresi), 121/13.

HAT (Hatt-ı Hümâyûn), 943/40671, A-1; 943/40671, B-1.

HR.İD. (Hariciye Nezâreti İdare), 2115/30; 2122/103; 2122/104.

HR.TH. (Hariciye Nezâreti Tahrirât-ı Hariciye Odası), 173/5; 194/39; 197/90; 227/106, 1-4; 315/53; 316/69; 317/106.

HR.TO. (Hariciye Nezâreti Tercüme Odası), 148/35, 1.

İ.HR. (İrâde Hariciye), 350/55; 347/42.

İ.HUS. (İrâde Hususi), 127/33.

İ.MF. (İrâde Maârif Nezâreti), 17/29; 18/23.

MF.MKT. (Maârif Nezâreti Mektubî Kalemi), 147/67; 292/34; 330/15, 01; 330/15; 354/25; 356/30; 357/13.

Y.A.HUS. (Yıldız Sadâret Hususi), 486/135.

Y.A.RES. (Yıldız Sadâret Resmi Evrakı), 130/10; 130/42; 145/51; 75/45.

Y.MTV. (Yıldız Mütenevvi Maruzât Evrakı), 162/132; 271/88.

B. Kitap, Makale ve Diğer Kaynaklar

Atasoy, S. (1983). Türkiye’de Müzecilik, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, M. Anđ vd. (Yay. Haz.), C. 6, İstanbul: İletişim Yay. 1458-1471.

Cinoğlu, U. (2002). Türk Arkeolojisinde Theodor Makridi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Çelik, Z. (2016). Asar-ı Atika, Osmanlı İmparatorluğunda Arkeoloji Siyaseti, A. Gür (Çev.), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayını.

Demirhan, H. (2012). Yunan İsyanı’nda (1821-1832) Londra Yunan Komitesi ve İngiliz Yunanseverlerin Faaliyetleri, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (22), s. 41-64.

Discovering the Archaeologists of Greece 2012-14, *Initiative for Heritage Conservancy*, Opinion 4, Published by Initiative for Heritage Conservancy 2014.

Dosdoğru, B. (2018). Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü 1938-1953 (Ankara İngiliz Enstitüsü), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Eldem, E. (2015). “Μια νέα ματιά σε μια αρχαία πόλη: Η Θεσσαλονίκη στην οθωμανική Αρχαιολογία, 1882- 1912”, *Θεσσαλονίκη: Μια πόλη σε μετάβαση, 1912-2012*, D. Keridis (Ed.) Thessaloniki, Epikentro.

Eldem, E. (2017). Theodor Makridi Bey ve 1907 Boğazköy Kazısı, M. Doğan-Alparslan, A. Schachner, M. Alparslan (Ed.), içinde *Bir Anadolu İmparatorluğunun Keşfi*, (s.159-192), İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayını.

Erman, A. (2019). Erken Dönem Osmanlı Devleti-Yunanistan Krallığı İlişkileri: Problemler, Çatışan Faktörler ve Uzlaşma, (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Étienne, R. (1996). L’École française d’Athènes, 1846-1996, *Bulletin de correspondance hellénique*. Vol. 120, livraison 1, ss. 3-22; doi: <https://doi.org/10.3406/bch.1996.4585>

Eyice, S. (1997). Hadım Hasan Paşa Külliyesi, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul: TDV Yayını, s. 5-7.

George, T. (2016) The Resilience of Philhellenism, *The Historical Review/La Revue Historique*, C. 13, s.51-70.

Gerçek, F. (1999). Türk Müzeciliği, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Hacısalihoglu, M. (2013). Yunanistan, II. Tarih, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul: TDV Yayını, s. 586-595.

Hisar, A. Ş. (2010). Türk Müzeciliği, N. Turinay (Yay.Haz.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hodgkin, T. (1905). Archaeological Congress at Athens. April 6–12th, 1905, *The Archaeological Journal*, 62, (1), s. 79-95.

Karaduman, H. (2004). Belgelerle İlk Türk Asar-ı Atika Nizamnamesi, *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C. XXV, (29), (Aralık), s. 73-92.

- Karal, E.Z. (1977) Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı Devri 1861-1876, C. VII, 2. baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Kiel, M. (2005). Modon, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul: TDV Yayını, s. 222-224.
- Koşay H. Z. vd., (2013a). Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Çağlarında Türk Kazı Tarihi, C. I, 1. Kitap, Ankara: TTK Yayını.
- Koşay H. Z. vd., (2013b). Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Çağlarında Türk Kazı Tarihi, C. I, 2. Kitap, Ankara: TTK Yayını.
- Koşay H. Z. vd., (2013c). Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Çağlarında Türk Kazı Tarihi, C. II, Ankara: TTK Yayını.
- Macmillan, G. A. (1910-1911). A Short History of the British School at Athens, 1886-1911, *The Annual of the British School at Athens*, 17, ss. ix-xxxviii.
- Mumcu, A. (1969). Eski Eserler Hukuku ve Türkiye, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XXVI, (3-4), 45-78.
- Nesli, A. (2018). Eski Eserlerin Korunmasının Hukuk Tarihi Yönüyle İncelenmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20, (1), s. 431-478.
- Ogan, A. (1947). Türk Müzeciliğinin 100üncü Yıldönümü, İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbullu Sevenler Grubu Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2002). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: İletişim Yayınları, 13. baskı.
- Özkan, S. (1999). Osmanlı Devleti'nde Arkeolojik Kazı ve Müzecilik Faaliyetleri, N. Bilgi vd. (Ed.) içinde *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, (s.449-478), İzmir: Beta Basım Yayın.
- Özsüer, E. (2016). 19. Yüzyıl Avrupa Romantiklerinin 1821 Mora İsyanı Üzerindeki Siyasi ve Kültürel Etkileri, *Türkiyat Mecmuası*, 26 (2), s. 325-344.
- Özsüer, E. (2018). Türkkokratia, Avrupa'da Türk İmajı, İstanbul: Kronik Yayınları.
- Penn, V. (1938). Philhellenism in Europe, 1821-1828, *The Slavonic and East European Review*, 16 (48), (Apr.), s. 638-653.
- Serbestoğlu, İ. ve Açık T. (2013). Osmanlı Devleti'nde Modern Bir Okul Projesi: Müze-i Hümayûn Mektebi, *Gazi Akademik Bakış*, 6, (12), (Yaz), s. 157-172.
- Serbestoğlu, İ. (2014). Yunanistan'a Geçiş Sürecinde Tesalya Müslümanlarının Durumu", *Bellekten*, LXXVIII, (283), (Aralık), s. 1075-1098.
- Serbestoğlu, İ. (2020). Antikiteye Emperyal İlgisi: Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Baalbek'te Arkeoloji ve Turizm, N. İpek ve İ. Serbestoğlu (Ed.) içinde *Doç. Dr. İlknur Karagöz'e Armağan*, (s.361-389), Trabzon: Serander Yayınları.
- Shaw, W. M. K. (2015). Osmanlı Müzeciliği, E. Soğancılar (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı.
- Sönmez, A. (2011). Truva Hazinesinin Peşinde Bir Hukuk Mücadelesi: Osmanlı Devleti ve Schliemann Davası, *OTAM*, (29), (Bahar), s. 215-228.
- Şahin, G. (2007). Avrupalıların Osmanlı Ülkesindeki Eski Eserlerle İlgili İzlenimleri ve Osmanlı Müzeciliği, *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVI (42), (Eylül), s. 101-125.

- Şahin, G. (2019). XIX. Yüzyılın Sonlarında Yabancı Arkeologların Sivas ve Çevresinde Eski Eser (Âsâr ı Atika) Araştırmaya Yönelik Talepleri, içinde *Sivas Kongresi'nin 100. Yılında Her Yönüyle Sivas Uluslararası Sempozyumu*, (s. 551-558), C. 1, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayını.
- Şahin, G. (2021). Osmanlı Döneminde Selanik Vilayetinde Eski Eserler ve Müze Kurulmasına Yönelik İlk Adımlar (1869-1912), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 36 (1), s. 335-362. DOI: 10.18513/egetid.974627
- Tanyeri-Erdemir, T. (2012) Bilimsel Hareketlilik ve Etkileşim: Osmanlı'dan Günümüze Arkeoloji ve Müzecilik, Ankara: TÜBİTAK SOBAG Proje, Proje No: 107K512, EK-1.
- Uluslararası Kazı (2008). *Uluslararası Kazı Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nun 30. Yılı Anısına Türkiye Arkeolojisi*, F. Bayram (Yay.Haz), Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Ünal, F. (2015). Ruslar Bizansın Peşinde, İstanbul Rus Arkeoloji Enstitüsü (1894-1914), İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayını.
- Yüksel, A. (2012). II. Abdülhamid Döneminde Bilimsel, Kültürel ve Turistik Amaçlarla Osmanlı Ülkesine Gelen Almanlar, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5 (5), October, s. 413-433.
- Yüksel, S. (2013). 1781 Rus-Avusturya İttifakı ve Grek Projesi, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (23), s. 99-122.

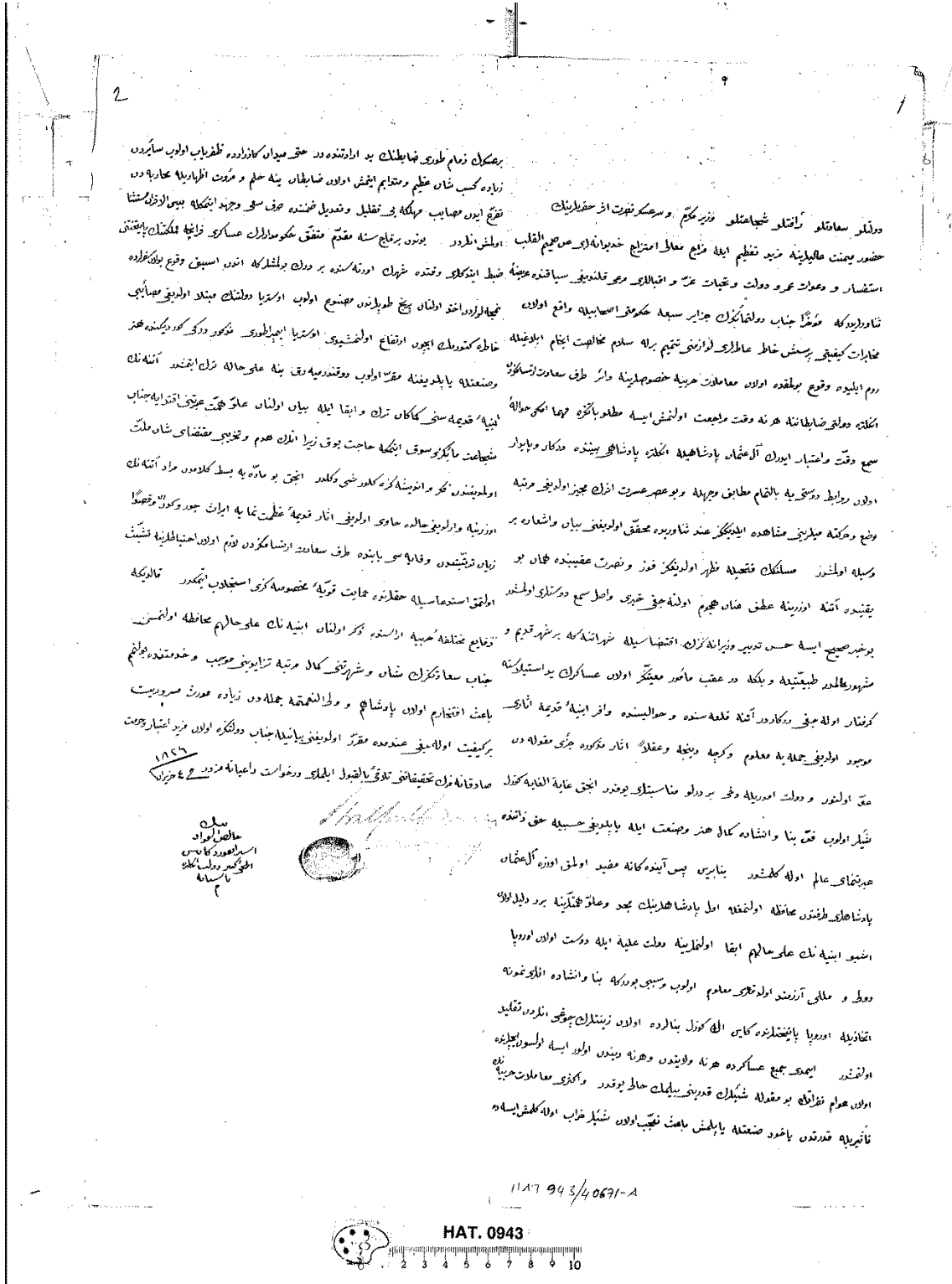
İnternet Sitesi Kaynakları

- 100 Jahre Österreichisches Archäologisches Institut. 1898 – 1998, <https://homepage.univie.ac.at/elisabeth.trinkl/forum/forum0399/10oai.htm> (22 Nisan 2021 tarihinde erişim sağlandı).
- 1929-2004 – Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi'nin 75 Yılı, s.2, <https://www.dainst.org/documents/10180/670177/DAI+istanbul+2-2004+Trk.pdf/1668bae7-e8dc-4608-9569-459e05c9e246>. (21 Şubat 2021 tarihinde erişim sağlandı).
- De 1846 à nos jours, <https://www.efa.gr/fr/ecole-francaise-athenes/histoire/histoire-de-l-ecole> (1 Nisan 2021 tarihinde erişim sağlandı).
- Director of the British School at Athens – Further Particulars, <https://oxfordbyzantinesociety.files.wordpress.com/2014/06/bsa-director-further-particulars.pdf>. (19 Mart 2021 tarihinde erişim sağlandı).
- History and Mission, <https://www.ascsa.edu.gr/about/history-and-mission> (10 Nisan 2021 tarihinde erişim sağlandı).
- History, <https://www.bsa.ac.uk/about-us/history/> (21 Nisan 2021 tarihinde erişim sağlandı).
- La Storia Della Scuola, <https://www.scuoladiatene.it/saia/storia/cronologia.html> (8 Nisan 2021 tarihinde erişim sağlandı).
- List of Foreign Archaeological Institutes in Greece https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Foreign_Archaeological_Institutes_in_Greece (11 Nisan 2021 tarihinde erişim sağlandı).

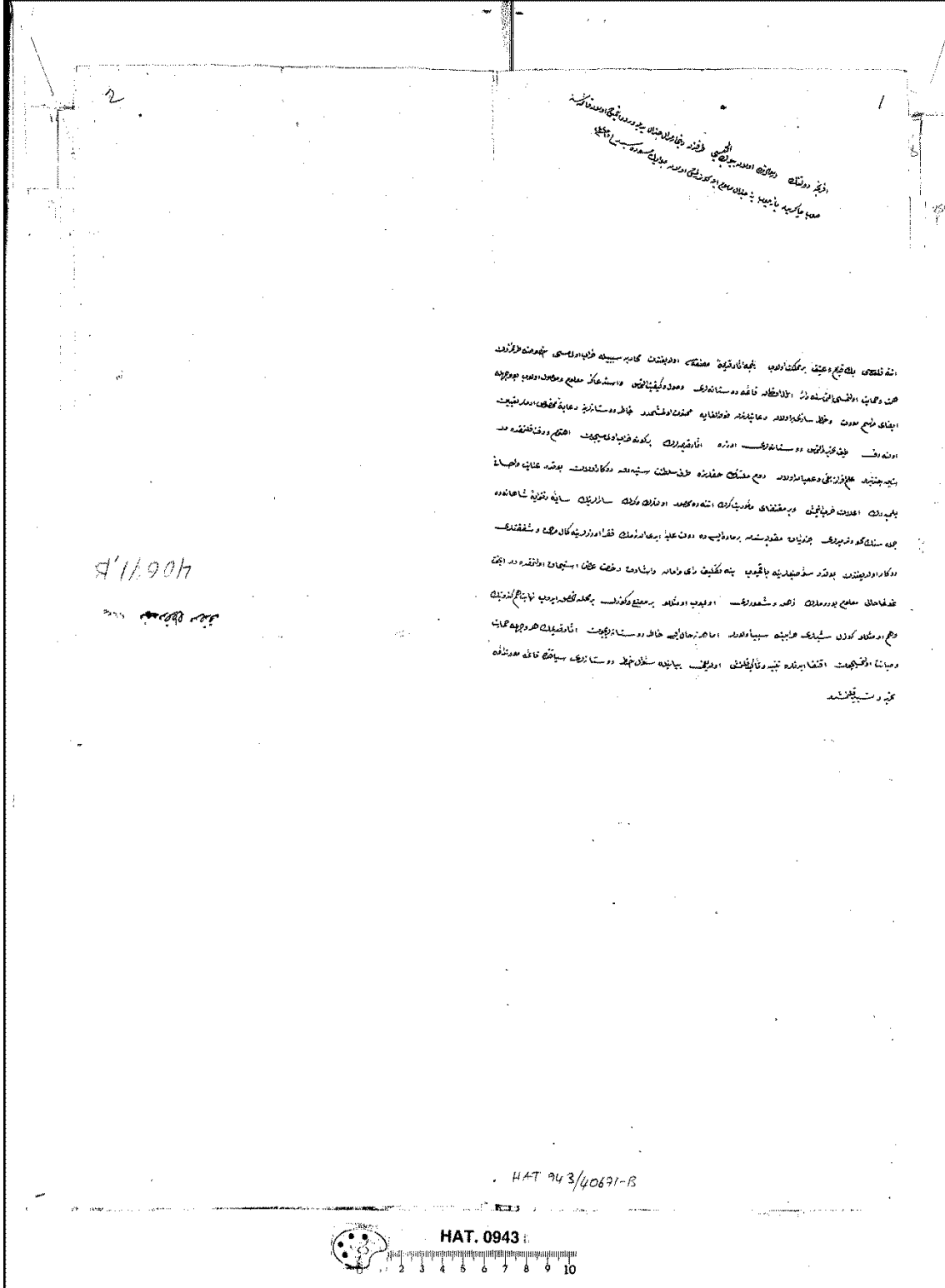
The First International Congress of Archaeology,
http://nam.culture.gr/portal/page/portal/deam/virtual_exhibitions/HAAS/Congress1905
(17 Ocak 2021 tarihinde erişim sağlandı).

Vom Instituto di corrispondenza archeologica zum Deutschen Archäologischen Institut,
<https://www.dainst.org/en/dai/geschichte> (20 Nisan 2021 tarihinde erişim sağlandı).

EKLER

EK 1. İngiliz Elçisi Stratford Canning'ın Atina Muharası Sırasında Eski Eserlerin Korunmasına Dair Osmanlı Komutanı Mehmed Reşid Paşa'ya Bir Mektup Göndermesi Hk. (BOA, HAT, 943/40671, A-1).

EK 2. Mehmed Reşid Paşa'nın Atina Kalesi'ndeki Âsâr-ı Atika'nın Savaş Sebebiyle Zarar Görmemesi İçin Gerekli Özenin Gösterildiğine Dair Yazısı (BOA, HAT, 943/40671, B-1).